

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה א: יסוד דין עירוב תבשילין

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה א: יסוד דין עירוב תבשילין

רקע

דין עירוב תבשילין מדרבנן. כדי להבין את תקנת חכמים נפתח בהבנת דין בישול מיום טוב לשבת מהתורה.

מקורות

א. גמ' טו: "יום טוב שחל להיות ערב שבת... סמכו חכמים לערובי תבשילין מן התורה"
 ב. פסחים מו: "איתמר האופה מיום טוב לחול... עירובי תבשילין אית ליה היכירא"

תוס' ד"ה רבה

ג. רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ו הל' א-ב והשגת הראב"ד

פסקי הרי"ד עמודה לז, "ואם הותר ממנו כל שהוא סומך עליו לשבת... מערב יום טוב דמי"

ד. שו"ע סי' תקכז סע' א, ריש סע' ז' ומשנה ברורה [בעיקר: סק"ג]

פסקי הרי"ד ריש פרק שני, עמודה לז

ואם הותר ממנו כל שהוא סומך עליו לשבת. פירוש לא יהא תחילת בישולו לשם שבת, אבל מבשל הוא לצורך יום טוב ואם הותר מותר לאוכלו בשבת, כיון שלא נעשה לצורך שבת ובלי הערמה כדאמרן לקמן, ועושה הוא תבשיל מערב יום טוב לצורך השבת, ועל אותו התבשיל הוא סומך ומבשל כל מה שהוא רוצה כיון שהתחיל מערב יום טוב, דדווקא תחילת הבישול נאסר אבל גמר הבישול מותר כדאמרן לקמן אם התחיל בעיסתו ונאכל עירובו הרי זה גומר. וזה התבשיל שמתחיל מערב יום טוב נקרא עירובי תבשילין, ומה לשון עירובי תבשילין שמערב גמר התבשיל שעושה ביום טוב עם תחילת התבשיל שעושה מערב יום טוב, וכאילו נעשה הכל מערב יום טוב דמי.

הסבר הסוגיה

עושה תבשיל מערב יום טוב וסומך עליו לשבת בית שמאי אומרים שני תבשילין
 ובית הלל אומרים תבשיל אחד. [משנה טו:]

המשנה אומרת שמותר לעושה עירוב תבשילין לבשל מיום טוב לשבת. עירוב תבשילין אינו יכול להתיר איסור תורה, ועל כרחנו שמדין תורה מותר לבשל מיום טוב לשבת. בגמ' בפסחים מובאים שני הסברים מדוע מותר מדין תורה לבשל מיום טוב לשבת:

א. רבה: מדין תורה מותר לבשל אף מיום טוב לחול, "הואיל ומיקלעי ליה אורחים חזי ליה".

ב. רב חסדא: צורכי שבת נעשים ביום טוב.

לדעת רבה דין "אך אשר יאכל לכל נפש" מתייחס לאכילה ביום טוב בלבד, אבל כל תבשיל המתבשל ביום טוב מוגדר כבישול לצורך יום טוב מפני הפוטנציאל שיבואו

תורת אמך טו:

אורחים, ויזדקקו לו ביום טוב. רב חסדא סובר שפוטנציאל ביאת אורחים אינו מגדיר את הבישול כבישול לצורך יום טוב, אבל דין "אך אשר יאכל לכל נפש" מתייחס גם לאכילה בשבת.

תוס' [ד"ה הואיל] אומר שדין "הואיל" מתייחס רק למקרה שיש אפשרות שיבואו אורחים, אבל אם מבשל בשעה שאורחים אינם יכולים להספיק לאוכלו ביומו לוקה מהתורה. לפי הבנה זו בין שני ההסברים הללו יש נפקא מינה למעשה. כאמור לעיל, עירוב תבשילין אינו יכול להתיר איסור תורה, ומותר לבשל בעזרתו מיום טוב לשבת רק בתנאי שאין איסור תורה לבשל מיום טוב לשבת. לפיכך, לרב חסדא שצורכי שבת נעשים ביום טוב, מותר לבשל לשבת עד השקיעה של יום טוב, אבל לרבה מותר לבשל רק עד זמן שיכול להספיק לאוכלו ביום טוב.

מפשטות הסוגיה בפסחים משמע שיש איסור דרבנן לבשל מיום טוב לשבת, והעירוב מתיר את האיסור. הבנה זו מפורשת בדברי רב אשי בסוגייתנו: "אין אופין מיום טוב לשבת קל וחומר מיום טוב לחול". בסוגייתנו מובא כיוון נוסף: "אמר רבא: כדי שיברור מנה יפה לשבת ומנה יפה ליום טוב". לדעת רב אשי עירוב תבשילין הוא דין ביום טוב, ולדעת רבא עירוב תבשילין הוא דין בשבת.

בין הסברו של רבא להסברו של רב אשי יש הבדל נוסף. לדעת רב אשי עירוב תבשילין מהוה "מתיר", אסור מדרבנן לבשל מיום טוב לשבת אלא אם יש לו עירוב המתיר לו לבשל. לדעת רבא עירוב תבשילין מהוה מצוה. חכמים תיקנו לעשות עירוב כדי שיזכור להכין מנה יפה לשבת. לדעת רב אשי צריך להניח עירוב תבשילין רק אם רוצה לבשל מיום טוב לשבת, ולדעת רבא צריך להכין עירוב תבשילין אפילו אם אינו רוצה לבשל מיום טוב לשבת.

המונח "עירוב תבשילין" אינו מובן. פירוש המילה "עירוב" – "ערבוב, עשיית תערובת, שתוף" [מילון אבן שושן]. בשלמא עירוב חצרות הוא שתוף כל החצרות לרשות אחת. עירוב תחומין הוא שתוף התחומין לתחום אחד, אבל מה משתפים ומערבבים בעירוב תבשילין? הרמב"ם [פ"ו ה"ב] מפרש: "ולמה נקרא שמו עירוב, שכשם שהעירוב שעושים בחצרות ובמבואות ערב שבת משום הכר כדי שלא יעלה על דעתם שמותר להוציא מרשות לרשות בשבת, כך זה התבשיל משום הכר וזכרון כדי שלא ידמו ויחשבו שמותר לאפות ביום טוב מה שאינו נאכל בו ביום". השם "עירוב תבשילין" אינו תואם את מהות העירוב, אלא שאול מעירוב חצרות, כשם ששם העירוב מהוה היכר אף כאן העירוב מהוה היכר לכך שאין מבשילין ביום טוב לצורך יום אחר.

הראב"ד משיג על הרמב"ם ומפרש: "שהוא [=העירוב תבשילין] מערב צרכי שבת על צרכי יו"ט לעשותם יחד". הריטב"א [ד"ה ועושה תבשיל] מבאר נקודה זו מעט יותר: "קראו עירוב מפני שהוא כמערב יום טוב ושבת לעשותם כיום אחד וקדושה אחת לענין בישול כאילו מה שמכין לשבת הוא ליו"ט". העירוב מחבר את שבת ויום טוב ליום אחד, והמכין לשבת כאילו הכין ליום טוב.

הרי"ד [בפסקיו עמ' לז] מביא הסבר שלישי למונח "עירוב תבשילין": "ומה לשון עירובי תבשילין שמערב גמר התבשיל שעושה ביום טוב עם תחילת התבשיל שעושה מערב יום טוב, וכאילו נעשה הכל מערב יום טוב דמי". העירוב מערב את התבשיל שמבשל ביום טוב עם התבשיל שבישל בערב יום טוב, וכביכול בישל הכל בערב יום טוב.

הסברי הרמב"ם והראב"ד מבוססים על הבנה שעירוב תבשילין דין ביום טוב, ותפקידו ללמד שאין מבשלים מיום טוב לחול. הסבר הרי"ד תואם גם את ההבנה שעירוב תבשילין דין בשבת, ותפקידו לזכור שצריך להכין מנה יפה לשבת, וכיוון שהתחיל לבשל לשבת בערב יום טוב הוא זוכר את השבת, ומותר לו לסיים בישוליו ביום טוב.

סיכום

ניתן להבין דין עירוב תבשילין בשתי דרכים:

א. דין ביום טוב, ללמד שאסור לבשל מיום טוב לשבת קל וחומר מיום טוב לחול.

ב. דין בשבת, לזכור להכין מנה יפה לשבת.

לפי הדרך הראשונה עירוב תבשילין מהוה מתיר לבשל, לפי הדרך השנייה הוא מצוה.

נחלקו הראשונים בפירוש המונח "עירוב תבשילין". לדעת הרמב"ם עירוב תבשילין הוא היכר הדומה להיכר שמצאנו בעירוב חצרות ובעירוב תחומין. לדעת הראב"ד עירוב תבשילין הוא עירוב שבת ויום טוב הנעשה באמצעות תבשיל. לדעת הרי"ד עירוב תבשילין הוא עירוב התבשיל של יום טוב עם התבשיל של ערב יום טוב.

הלכה

השו"ע [סי' תקכו סע' א] פוסק שאסור לבשל בתחילה מיום טוב לשבת אלא אם עשה עירוב. הוא מדגיש [סע' ז]: "מצוה על כל אדם לערב", יש גם מצוה לעשות עירוב. המשנה ברורה [סק"ג] פוסק שיש לחשוש לשיטת "הואיל", ולהקדים סיום הכנת מזונותיו בעוד היום גדול. בשעת הדחק ניתן להקל ביום טוב שני לסיים עם חשיכה, ואפשר שאף ביום טוב ראשון ניתן להקל בשעת הדחק.